

ОСОБЛИВОСТІ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОФІЛЮ МОЛОДІ В ПОЛІНАЦІОНАЛЬНОМУ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

С. П. Бєлавін, м. Київ

Ідеться про визначення соціально-психологічних особливостей комунікативного профілю молоді та його вплив на політичні настрої студентства. Наголошується на диференціації населення за економічною, етнічною і політичною ознаками та змінах в уявленнях молоді про етичні норми, цінності, способи їх досягнення. У структурі мотиваційних орієнтацій у спілкуванні виділено афіліативний компонент як найвагоміший у міжособових комунікаціях, що актуалізує потребу в соціальних та політичних зв'язках – солідарності, ідентичності, належності до групи.

Ключові слова: комунікація, комунікативний профіль, полінаціональний простір.

Проблема. Характерною рисою сучасної соціально-психологічної та етнополітичної реальності є розширення міжетнічних контактів. Міжкультурні взаємодія і комунікація супроводжуються зламом соціальних стереотипів, зміною ціннісних змістів, загостренням політичних процесів. Це зумовлює посилення уваги науковців до соціально-психологічних проблем міжгрупової та міжкультурної взаємодії, етнічної толерантності в полікультурному просторі [1; 2]. Ідеться, зокрема, про співіснування та взаємодію етнічних спільнот як важливу умову функціонування суспільства, у яке включений суб'єкт, занепокоєний пошуком механізмів інтегрування актуального полікультурного простору та власного інтегрування у складний динамічний соціально-політичний простір.

Як зазначає О. М. Лозова, усі продукти, прояви, процеси культури є по суті актами комунікації, бо саме через комунікацію передається “відображене свідомістю світорозуміння” [3]. Проблемі комунікації присвячено чимало соціально-психологічних досліджень. Традиційно її прийнято розуміти як смисловий аспект соціальної взаємодії та взаємного впливу культурних одиниць, обмін різними ідеями, інтересами, почуттями, настроями. Окремої уваги в межах запропонованої статті заслуговує так звана міжнаціональна комунікація як система соціально-психологічних явищ та процесів, що виникають у результаті внутрішньонаціональних зв'язків, безпосередньої взаємодії та спілкування людей різних національностей [2; 4].

Мета статті: визначити деякі соціально-психологічні особливості комунікативного профілю та з'ясувати його вплив на політичні настрої

студентської молоді південного сходу України (на прикладі м. Бердянськ Запорізької області, що характеризується як полінаціональний регіон).

Робота проводилася в рамках попереднього етапу емпіричної частини дисертаційного дослідження. У ньому взяли участь 180 респондентів із числа студентів 3–5-х курсів трьох загальногуманітарних вищих навчальних закладів м. Бердянськ з різною фаховою спрямованістю (економічна, педагогічна, юридична, готельний бізнес, туристичні послуги). Вік респондентів становив 19–23 роки (включно), за статтю вони були розподілені приблизно порівну (з незначною перевагою осіб жіночої статі).

Вибір саме студентської аудиторії для проведення цього етапу дослідження був умотивований кількома причинами: по-перше, це найактивніша соціальна група; по-друге, саме в студентському віці завершується в основному формування соціально-когнітивних механізмів особистості; по-третє, у цьому віці людина, як правило, свідомо визначається щодо своєї національної та етнічної ідентичності. Обраний район Запорізької області можна охарактеризувати як полінаціональний та полілінгвістичний регіон, а мовою, якій надається перевага в родині, може бути не лише російська або українська, а й болгарська, грецька, вірменська, грецька, татарська тощо.

Нашим завданням було виявити за допомогою методу головних компонент найбільш значущі фактори, а відтак факторну структуру, яка дала б змогу описати об'єкт вимірювання, з одного боку, різносторонньо, в різних його проявах, а з другого – по змозі стисло. За допомогою факторного аналізу було визначено латентні змінні – узагальнювальні характеристики структури явищ, що вивчаються; фактори, що виявляють статистично значущі кореляційні зв'язки між змінними, які не були досі доступними для нашого спостереження. Саме ці латентні змінні дають можливість пояснити подібність отриманих даних між собою, і саме їх ми визначаємо як найбільш загальний фактор, фактор більш високого порядку.

Відповідно до поставлених завдань було визначено деякі параметри соціальної взаємодії в полінаціональному просторі, серед яких: соціальна та полікомунікативна емпатія, соціально-психологічне особистісне настановлення “альтруїзм-еґоїзм”, прийняття інших, деструктивні настановлення в міжособових стосунках, ступінь соціальної ізоляваності особи, ворожість, агресія, основні типи еґо-захисту, мотиваційні орієнтації в міжособових комунікаціях тощо. Саме ці критерії перевірялися на цьому етапі емпіричного дослідження, а крім того, було проведено відбір методик для подальшого дослідження.

До переліку методик для проведення попереднього дослідження було включено: *методику діагностики соціальної емпатії*, яка передбачає бінарні рівні згоди та спрямована на виявлення в різних життєвих ситуа-

ціях емоційної чуйності щодо переживань інших [5]; *методику діагностики рівня полікомунікативної емпатії*, яка дає можливість визначити характеристики окремих складових емпатії та рівень емпатійності за кожною складовою [там само]; *методику діагностики особистісного настановлення “альтруїзм-егоїзм”* для вивчення соціально-психологічного настановлення особистості і виявлення рівня альтруїзму [там само]; *методику діагностики прийняття інших* (за шкалою Фейя) [там само]; *методику, спрямовану на визначення деструктивних настановлень у міжособових стосунках* (В. В. Бойко), яка дає можливість виявити завуальовану жорстокість, негативізм у судженнях, наявність особистого досвіду негативного спілкування з оточенням, визначити показники негативних комунікативних настановлень [там само]; *методику експрес-діагностики рівня соціальної ізольованості особистості* (Д. Рассел і М. Фергюссон) [там само]; *методику діагностики ворожості* (за шкалою Кука – Медлен), зокрема цинізму, агресивності, ворожості щодо інших [там само]; тест діагностики агресивної поведінки, тобто демонстрації переваги в силі або її застосування щодо іншої особи або групи та прагнення заподіяти шкоду (опитувальник Б. Басса і Р. Дарки в адаптації Л. Г. Почебут) (складається зі шкал: вербальна агресія, фізична агресія, предметна агресія, емоційна агресія, самоагресія; визначення рівня агресії може допомогти в аналізі та превенції міжетнічних конфліктів, стабілізації соціальної ситуації в поліетнічних спільнотах) [2, с. 383–385]; *методику діагностики мотиваторів соціально-психологічної активності особистості*, засновану на теорії мотивації Д. Макклеланда, яка допомагає визначити провідні потреби-мотиватори особистості [5]; *методику діагностики типологій психологічного захисту* (Р. Плутчик в адаптації Л. І. Вассермана, О. Ф. Єришева, О. Б. Клубової), спрямовану на визначення основних типів еґо-захисту, із 8 шкал (заперечення, проєкція, регресія, витіснення, компенсація, заміщення, інтелектуалізація, реактивні утворення) [там само]; *методику діагностики мотиваційних орієнтацій у міжособових комунікаціях* (І. Д. Ладанов, В. А. Уразаєва), спрямовану на визначення основних комунікативних орієнтацій, їх гармонійності в процесі формального спілкування [там само]; *методику діагностики мотивів афіліації* (А. Мехрабіан), призначену для виявлення потреби бути прийнятим оточенням і страху бути знехтуваним ним [там само]; *методику діагностики самооцінки мотивації схвалення* (тест-опитувальник на щирість відповідей С. Марлоу і Д. Крауна), варіант шкали прагнення до схвалення соціально бажаних відповідей, бажання заручитися підтримкою оточення, мати відповідний до соціальних норм вигляд [6].

Для розробки загального опитувальника було використано індикатори вищезгаданих методик. Усі шкали були уніфіковані, тобто доведені до однієї форми відповіді, що охоплювала 5 варіантів оцінювання су-

джен (повністю згоден, частково згоден, ставлюся нейтрально, частково не згоден, зовсім не згоден). Відповіді респондента фіксувалися в спеціальній таблиці, а потім були піддані статистичній обробці. Таким чином, методичною базою попереднього етапу емпіричного дослідження стала сукупність тестових методик і методи статистичного аналізу результатів шляхом стандартних процедур з використанням комп'ютеризованої системи обробки статистичних даних SPSS 20. Для статистичної обробки результатів було використано факторний аналіз кореляційних матриць методом головних компонент із подальшим обертанням Varimax Normalized.

Кореляційний аналіз отриманих емпіричних результатів дав можливість виділити найбільшу кількість зв'язків між рівнем полікомунікативної емпатії, особистісним настановленням “альтруїзм-егоїзм”, прийняттям інших, мотиваторами соціально-психологічної активності особистості, мотивами афіліації, самооцінкою мотивації схвалення. Завдяки цьому можна визначити певні риси комунікативного профілю студентської молоді, що до певної міри презентує її соціально-психологічний портрет під кутом зору особливостей соціальних настановлень у процесі соціальної перцепції в полінаціональному соціальному просторі.

За результатами факторного аналізу було виокремлено п'ять значущих факторів (сумарна дисперсія становить 51,8%), на основі яких вималювалася в загальних рисах факторна структура особливостей комунікативного профілю студентської молоді південного сходу України (табл.).

Таблиця

Факторна структура особливостей комунікативного профілю молоді південного сходу України

Ознаки	Фактори				
	1	2	3	4	5
152) Люди навколо мене, але не зі мною	0,802	–	–	–	–
148) Я відчуваю себе ізольованим від інших	0,788	–	–	–	–
142) Я відчуваю себе покинутим	0,788	–	–	–	–
151) Я відчуваю себе виключеним та ізольованим іншими	0,785	–	–	–	–
144) Я відчуваю себе абсолютно самотнім	0,782	–	–	–	–
145) Мої соціальні відносини та зв'язки поверхові	0,733	–	–	–	–
134) Мені немає з ким поговорити	0,723	–	–	–	–
139) Немає нікого, до кого я міг би звернутися	0,717	–	–	–	–

Продовження таблиці

Ознаки	Фактори				
	1	2	3	4	5
140) Я зараз більше ні з ким не зближуюся	0,656	–	–	–	–
209) Мені здається, що оточуючі мене не люблять	0,636	–	–	–	–
349) Я цілком можу розраховувати на щирість мого співрозмовника	–	0,767	–	–	–
344) Обидва, мій співрозмовник і я, намагаємося догодити один одному	–	0,734	–	–	–
340) Мені подобається проводити час у бесідах з ним	–	0,730	–	–	–
348) Я щиро намагаюся зрозуміти наміри мого співрозмовника	–	0,710	–	–	–
333) Мій співрозмовник вважає мене гідним поваги	–	0,694	–	–	–
205) Коли я розгніваний, то викрикую найбільш злобну лайку	–	–	0,841	–	–
331) Я говорю багато непристойних слів	–	–	0,828	–	–
189) У сильному гніві я використовую міцне слівце, лаюся	–	–	0,817	–	–
266) Порнографія огидна	–	–	-0,579	–	–
425) Іноді, замість того щоб простити людину, я намагаюся відплатити тим самим	–	–	0,424	–	–
28) Нерозумно переживати те, що відбувається в кіно або про що читаєш у книзі	–	–	–	0,801	–
31) Я дуже переживаю, коли дивлюся фільми	–	–	–	-0,735	–
245) Я людина, яка ніколи не плаче	–	–	–	0,713	–
285) Люди говорять мені, що я усьому вірю	–	–	–	-0,593	–
118) Буває так: робиш людям добро, а потім шкодуєш про це, тому що вони платять невдячністю	–	–	–	–	0,765
102) Люди не завжди чесно поводяться з іншими людьми	–	–	–	–	0,726
115) Більшість працівників підприємств та закладів намагаються поцупити все, що погано лежить	–	–	–	–	0,679
Дисперсія	18,4	9,2	9,2	7,8	7,2

Структуру *першого* фактору (пояснює 18,4% дисперсії), який дістав назву “Соціальна відчуженість”, репрезентують твердження переважно з методики діагностики соціальної ізольованості особистості. Вони свідчать про те, що опитувані переживають послаблення соціальних зв’язків та відчуття ізольованості, відчуженості, недовіри тощо. Посилення відчуття відчуженості від соціуму і держави, індивідуалістичні орієнтації, прагнення усунути від вирішення суспільно важливих завдань та політичної участі спостерігаються у значній частини сучасної молоді. Частково це можна пояснити кризовим станом суспільства. Разом з тим у контексті цього дослідження привертає до себе увагу роз’єднаність полінаціонального простору культурних явищ, прийняттю яких у “своєї” культурі протистоїть неприйняття в “чужій”. Тобто в міжкультурній комунікації поняття “чужий” набуває ключового значення в результаті зіткнення “звичного” і “незвичного”, дозволяючи розуміти останнє в найширшому значенні як усе, що виходить за межі зрозумілих, звичних і відомих явищ. Протилежне ж до нього поняття “свій” має на увазі те коло явищ навколишнього світу, які сприймаються людиною як знайомі, звичні, само собою зрозумілі.

Це явище має як позитивну, так і негативну сторону. Позитивна полягає в тому, що носіїв чужої культури людина *несвідомо* відокремлює від носіїв своєї. І це необхідна для кожної спільноти функція збереження її ідентичності, цілісності та специфічності. Негативна ж сторона – у *свідомому* прагненні ізолювати одних людей від інших, сформувані негативне ставлення до інших і таким чином створити перешкоди для міжкультурної комунікації. Ідеться про ситуацію відчуження, коли сприймання чогось нового, невідомого відбувається шляхом *порівняння* із звичними і відомими явищами з власного досвіду.

Другий фактор (пояснює 9,2% дисперсії) було названо “Афіліативна мотивація”. Структуру цього фактору репрезентують твердження з методики діагностики мотиваційних орієнтацій у міжособових комунікаціях. Відтак у структурі мотиваційних орієнтацій під час спілкування було виділено афіліативний компонент як найвагомий у міжособових комунікаціях.

Соціально-політична нестабільність актуалізує потребу в соціальних зв’язках – солідарності, ідентичності, належності до групи. Особистість прагне визначити певні соціальні та психологічні межі свого існування, щоб підсилити свою стабільність. Для цього вона ототожнює себе з якоюсь спільнотою чи групою. У кризовому суспільстві етнічна та політична ідентичності спроможні забезпечити людині відчуття безпеки і позитивної ідентичності. На етнічну ідентичність, як вид ідентичності соціальної, припадає найбільше навантаження в орієнтації індивідів у суспільстві.

Третій фактор (пояснює 9,2% дисперсії), що дістав назву “Вербальна агресія – Толерантність”, на перший погляд має двополюсну струк-

туру. Структуру цього фактору репрезентують твердження з різних методик, які загалом дають уявлення про інвективну поведінку; але на протилежному полюсі демонструється лояльність до порнографії, що цілком зрозуміло, якщо проаналізувати зміст непристойних слів, лайки. Коли йдеться про спрямованість та прояви агресії у молоді, слід відзначити переважання вербальної агресії та її сексуальний контекст. Агресивний емоційний стан супроводжується проявами ворожості щодо певного об'єкта, їх супроводжують процеси стереотипізації уявлень у створюваному "образі ворога". Вербальна агресія свідчить про намір завдати психологічної шкоди. Її джерелом може бути стан невизначеності, фрустрації, прагнення до самоствердження. Разом з тим сучасній молоді притаманні грубість у спілкуванні, схильність до застосування фізичної сили, зниження критичності в оцінюванні негативної асоціальної поведінки.

Четвертий фактор (пояснює 7,8% дисперсії), що має біполярний характер, було визначено як "Емоційність – Індиферентність". Структуру цього фактору репрезентують твердження з різних методик, але їхній зміст виявляє певне притушення емоційної чутливості, недовірливість, дефіцит деперсоналізованої довіри. Перехідний період, як особливий стан суспільства, має тривалий, нестійкий і жорсткий характер, що формує довгострокові життєві настановлення. Найбільш уразливу частину населення в період кризи становлять молодь і діти. Низка дослідників проблем соціалізації молоді відмічають поширення в сучасному молодіжному середовищі індиферентності, прагматизму, егоїзму, байдужості до інших, національної нетерпимості, навіть цинізму, посилення практицизму та індивідуалізму.

П'ятий фактор (пояснює 7,2% дисперсії) – "Упередженість". Структуру цього фактору репрезентують твердження із двох методик – "Методики діагностики ворожості" і "Методики діагностики прийняття інших". Зміст цих тверджень відображає недовірливість до "інших" унаслідок прояву каузальної атрибуції, приписування "іншим" негативних мотивів, неналежної поведінки тощо. Упередженість пронизує різні сторони соціального життя як на рівні міжособових стосунків, так і на рівні спільнот (зокрема і політичних). Вона може викликати різноманітні негативні наслідки, а саме: стигматизацію, непорозуміння, конфлікти, обмеження позитивного досвіду соціальних контактів.

Висновки. На основі проведеного дослідження було визначено певні соціально-психологічні особливості комунікативного профілю студентської молоді південного сходу України. Виявлено, що на тлі подальших змін соціальної і політичної структури суспільства, значного посилення соціального індивідуалізму відбувається посилення диференціація населення за економічною, етнічною і політичною ознаками, а на її основі –

істотні зміни уявлень студентської молоді про етичні норми, життєві настановлення, цінності та способи їх реалізації.

Кореляційний аналіз отриманих емпіричних результатів дав можливість виділити найбільшу кількість зв'язків між рівнем прийняття інших, мотивами афіліації, мотиваторами соціально-психологічної активності особистості, особистісним настановленням “альтруїзм-егоїзм”, полікомунікативною емпатією, самооцінкою, мотивацією схвалення. Виокремлення факторів “Соціальна відчуженість”, “Афіліативна мотивація”, “Вербальна агресія – Толерантність”, “Емоційність – Індиферентність” та “Упередженість” свідчить про послаблення соціальних зв'язків, поглиблення політичної індиферентності та відчуття ізольованості, відчуженості, недовіри, що створює ситуацію відчуження, коли осмислення чогось нового, невідомого відбувається шляхом порівнювання із звичними і відомими явищами з власного досвіду. Досить поширена в цих умовах вербальна агресія може виникати з різних причин: з одного боку, її причиною можуть бути стан невизначеності, фрустрації, прагнення до самоствердження, а з другого – поширення серед значної частини сучасної молоді таких негативних проявів, як грубість, брутальність у спілкуванні, застосування фізичної сили, зниження критичності у ставленні до негативно асоціальної поведінки.

У структурі мотиваційних орієнтацій спілкування було виділено афіліативний компонент як найвагоміший у системі міжособових комунікацій. Саме він актуалізує потребу в соціальних та політичних зв'язках – солідарності, ідентичності, належності до групи, допомагає особистості визначити певні соціальні та психологічні межі свого існування і тим самим підсилити свою стабільність. Головне при цьому – осмислити значення іншої культури, незвичних явищ і включити нові знання у свій культурний арсенал, у свою поведінку і спосіб життя; здолавши кризу, віднайти ресурси для особистої участі у справах держави та суспільства.

Література

1. *Лебедева Н. М.* Этническая толерантность в поликультурных регионах России / Н. М. Лебедева. – М. : Ин-т этнологии и антропологии РАН, 2002. – 296 с.
2. *Платонов Ю. П.* Основы этнической психологии / Ю. П. Платонов. – СПб. : Речь, 2003. – 452 с.
3. *Лозова О. М.* Психосемантика етнічної свідомості / О. М. Лозова. – К. : Освіта України, 2007. – 402 с.
4. *Крысько В. Г.* Социальная психология : словарь-справочник / В. Г. Крысько. – Минск : Харвест ; М. : АСТ, 2001. – 668 с.
5. *Фетискин Н. П.* Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин, В. В. Козлов, Г. М. Мануйлов. – М. : Изд-во Ин-та Психотерапии, 2002. – 490 с.
6. *Психологические тесты / сост. С. Касьянов.* – М. : Эксмо, 2006. – 608 с.

Белавин С. П. Особенности коммуникативного профиля молодежи в полинациональном социально-политическом пространстве

Речь идет об определении социально-психологических особенностей коммуникативного профиля молодежи и его влияния на политические настроения студенчества. Делается акцент на дифференциации населения по экономическим, этническим и политическим признакам и изменениях в представлениях молодежи об этических нормах, ценностях, способах их достижения. В структуре мотивационных ориентаций в общении выделен аффилиативный компонент как наиболее весомый в межличностных коммуникациях, актуализирующий потребность в социальных и политических связях – солидарности, идентичности, принадлежности к группе.

Ключевые слова: коммуникация, коммуникативный профиль, полинациональное пространство.

Belavin S. P. Peculiarities of youth communicative profile in poly-national social and political space

The article is devoted to the social-psychological features of youth communicative profile, and its influences on the political tempers of students. It is accentuated on differences of population on economic, ethnic and political signs, and changes in presentations of young people about ethic norms, values, methods of their achievement. In the structure of motivational orientations in communication it was distinguished an affiliate component as the most significant in interpersonal communications, that actualizes a necessity in social and political connections – solidarity, identity, belonging to the group.

Key words: communication, communicative profile, poly-national space.